

О. Г. Бортнікова,
к. філос. н., доцент кафедри національної безпеки, НАДУ при Президентові України

СОЦІОЛОГІЧНА УЯВА ЯК СКЛАДОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

O. Bortnikova,
PhD, Associate Professor of the Chair of National Security, NAPA under the Office of the President of Ukraine

THE SOCIOLOGICAL IMAGINATION AS A PART OF THE FUNCTIONING OF THE CIVIL SERVICE

У статті аналізується феномен та інтерпретація поняття "соціологічна уява". Автором запропоновано підхід, пов'язаний з упровадженням методології соціологічної уяви в теорію науки державного управління.

This article analyzes and interpretation of the phenomenon of "sociological imagination". The author presents a technique associated with the implementation methodology of sociological imagination in science a theory of government.

*Ключові слова: соціологічна уява, інноваційне мислення, практика державного управління.
Key words: sociological imagination, innovative thinking and practice of public administration.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Початок XXI століття знаменується радикальними змінами в соціальному знанні і самій соціальній реальності. Нові виклики сучасної цивілізації носять глобальний системний характер. Вони обумовлені не тільки екологічними, соціально-політичними та фінансово-економічними проблемами, але й кардинальними змінами у системоутворюючих соціальних інститутах, до яких належить і інститут державної служби.

Ускладнення соціальних процесів створюють нову ситуацію в світі, пред'являють підвищені вимоги до діяльності інституту державної служби, до культури державного управління, якості діяльності державних службовців. Відбувається становлення нової управлінської парадигми стану науки державного управління та управлінської практики, як перехід від претензій на "всеосяжне" управління людьми, суспільством, природою

до управління процесами, структурами, соціальними змінами. Це зумовлює необхідність сутнісного цілеспрямованого накопичення інноваційної "критичної" маси у функціонуванні соціальних інститутів, зокрема державної служби. Дослідження проблеми розвитку соціологічної уяви та навичок її застосування у практиці державного управління є абсолютно необхідним в освіті державних службовців на загальному фоні функціонування державних інститутів.

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена: по-перше, необхідністю накопичення нового соціологічного знання, адекватного загрозам і викликам, сучасним соціальним реаліям; по-друге, завданнями розвитку цілісної і ефективної державної служби, що спричиняє необхідність підвищення якості діяльності державних інститутів, істотного оновлення змісту управлінської діяльності, вибору ціннісних імперативів, що за-

безпечують розвиток та саморозвиток кадрів державного управління. Вихід на нові рубежі в соціології управління можливий на основі осмислення змін, що відбуваються в розвитку соціальних інститутів, розуміння значення і ролі державної служби в конструюванні соціальної дійсності, обґрунтування концептуальних ідей інституційної структури і імперативів розвитку державної служби.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку державної служби як одного з найважливіших соціальних інститутів завжди привертало увагу дослідників. Базу теоретичного аналізу інституту державної служби заклали античні та середньовічні філософи (Платон, Аристотель, Геродот, Т. Гоббс, Ж.Ж. Руссо, Н. Макіавеллі і ін.), які розглядали сутність держави, аналізували співвідношення автократії та демократії в державному управлінні, вивчали роль державних інститутів в розвитку суспільства. Особливий науковий інтерес, як і раніше, представляють концепції ідеальної держави, в яких розглянуто державну службу з позицій становлення соціальної держави (Г.В.Ф. Гегель, Л. Ерхард і ін.).

Науковий інтерес представляють філософські та соціологічні погляди на процеси інституціоналізації в умовах викликів і загроз ХХІ століття, які визначили тенденції розвитку соціальних інститутів як складних, нерівноважних систем (С.О. Кравченко) [8], що знаходяться в постійній взаємодії з системами, що самоорганізуються (Е.М. Князева, С.П. Курдюмов, М.М. Мойсеєв) [7; 10], функціонують в загальній інституціональній структурі (Ж. Бодрійяр, С.Г. Кирдіна) [2; 6], перебувають в процесі соціальних змін (П. Штомпка) [14].

Сучасний стан науки державного управління характеризується співіснуванням широкого спектра методологічних установок, наявністю великої кількості різних підходів та методів пізнання відповідних об'єктів. Тому вважаємо за доцільне обґрунтувати необхідність соціологічного підходу та використання принципів цивілізаційного дослідження характеру державного управління. Для наукової дискусії пропонуємо підхід, пов'язаний з упровадженням методології соціологічної уяви в теорію науки з державного управління. Іншими словами, соціологічна уява — це визнання різноманітності й множинності соціальної реальності, здатність зв'язати будь-яку подію в суспільстві зі структурними, культурними та історичними контекстами, а також з індивідуальними і колективними діями членів суспільства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті — спроба використання діяльнісно-еволюційного наукового контексту для пояснення та визначення соціологічної уяви як напряму розвитку теорії державного управління. Зазначена мета конкретизувалася через постановку і вирішення наступних завдань: розкрити теоретико-методологічні основи та сутність соціологічного знання про інститут державної служби в умовах сучасних соціальних змін; визначити значення соціологічної уяви для професійного розвитку державних службовців як провідного компоненту структурних перетворень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження соціологічної уяви передбачає вирішення основних завдань, які доцільно розподілити на кілька груп.

До першої групи завдань варто віднести створення системи теоретичних положень, що становили б зміст ("жорстке ядро") методології соціологічної уяви та її теоретичні ресурси.

Розвиток соціологічної уяви майже те ж саме, що оволодіння соціологічною теорією. Мова йде не про запам'ятовування імен і шкіл, визначень і аргументів. Суть справи полягає в застосуванні теорії, тобто співвідношенні її з конкретним досвідом, розглядом поточних проблем сучасного суспільства, його дилем та можливостей, а також з осмисленням наших особистих життєвих можливостей в контексті теорії. Соціологічна уява повинна озброїти нас своєрідною картою, орієнтацією в хаосі подій, змін, трансформацій. Вона повинна дати нам глибоке розуміння світу, ясний погляд на речі, отже, дати нам широкі можливості свідомо та раціонально будувати своє життя і займатися суспільними справами. Розглянемо ресурси, що необхідні для теоретичної підготовки державних службовців, якими озброює нас соціологічна традиція, а також новітні досягнення у соціальної теорії.

Скарбниця теоретичних ідей виявляється в історії дисципліни з початку ХІХ століття до наших днів. Викладання історії соціології не є порожнім копанням у минулому. Традиція в соціології взагалі та соціології управління зокрема все ще надзвичайно сильна. Велика кількість понять, моделей, питань, проблем, що досліджуються сьогодні, є успадкованими з соціологічних теорій ХІХ століття. Вони заклали міцні основи соціологічному "підприємству" та й досі не втратили актуальності. Праці соціологів-класиків слід вивчати не як історичні пам'ятники, в контексті того часу або у зв'язку з біографіями авторів, а в контексті нашого часу, оскільки їх основні ідеї проливають світло на нашу дійсність. Зрозуміло, їх слід сприймати критично і здійснювати необхідний відбір. Теорія соціологічної уяви виникає на ґрунті ідей О. Конта, Г. Спенсера, Г. Зіммеля, Ф. Тенніса, В. Парето, А. де Токвіля, Ч. Кулі, У. Самнера та Дж. Міда [5].

У науковій літературі зустрічаються численні поняття, якими автори намагаються пояснити специфічний спосіб осмислення соціальної реальності. Найбільш вживані з них: соціологічне мислення [3], соціологічний погляд [6], соціологічний підхід [1], соціологічна культура [11], соціологічна уява [9], культура соціологічного мислення [4].

Особливе місце при вивченні специфічного способу осмислення соціальної реальності займають роботи, присвячені вивченню соціологічної уяви. До них відносять, у першу чергу, праці Ч. Р. Міллза [9] і П. Штомпки [14—16]. Підводячи підсумок, можна зробити певні висновки. У науковій літературі зустрічається багато визначень і понять, що описують специфічний спосіб осягнення соціальної реальності. Як наслідок, виявляється варіативність та багатоаспектність

їх використання. Відсутні науково обґрунтовані визначення понять, що розкривають специфічний соціологічний спосіб мислення державних службовців, та їх теоретична систематизація. У результаті — не розроблена структурна модель, в якій виділені і визначені компоненти соціологічної уяви. Ця ситуація ускладнює можливість операціоналізації понять. Аналіз змістовної компоненти понять "соціологічне мислення" і "соціологічна уява" формує уявлення про доцільність їх розгляду в єдності.

Світ соціології має багато вимірювань, дуже складний і тому для його розуміння потрібні різні підходи. Звернемося до сучасної соціологічної теорії і її значення соціології управління як напряму науки державного управління. У сучасній соціології склалися чотири типи теорії та теоретичної діяльності, які мають різне значення для цілей підвищення якості державного управління, для формування соціологічної уяви: (а) пояснювальні теорії; (б) евристичні теорії; (в) аналітичні теорії; (г) екзегетичні теорії.

Навчання державних службовців у контексті соціології управління має чотири завдання: (а) навчити мові цього предмету, набору понять, за допомогою яких пізнається соціальна реальність; (б) прищепити певний погляд на предмет, перспективу підходу до соціальної реальності; (в) навчити застосовувати методи, процедури та техніку емпіричних досліджень; (г) використовувати інформацію про основні факти та відомості про сучасне суспільне життя. Об'єднаємо пункти (а) і (б) — мову і перспективу — однією назвою "соціологічна уява", запозиченою з класичної роботи Ч.Р. Міллса, який визначає: "соціологічна уява допомагає нам зрозуміти історію та біографію, а також зв'язок між ними всередині суспільства" [9, с. 3].

Під соціологічною уявою будемо розуміти уміння або здатність розглядати суспільство під певною точкою зору. Це уміння включає п'ять компонентів: (а) розглядати всі соціальні явища як результат діяльності соціальних агентів, індивідів або груп і ідентифікувати цих агентів; (б) розуміти приховані за поверхнею явищ структурні та культурні ресурси і обмеження, що впливають на соціальне життя, зокрема ті можливості, які є у розпорядженні агентів; (в) вивчати попередні традиції, живу спадщину минулого та їх постійний вплив на сьогодення; (г) сприймати суспільне життя в її динаміці, мінливому процесі становлення; (д) визнання величезної різноманітності та варіантів форм прояву суспільного життя.

Друга група завдань включає формулювання концептуальних ідей функціонування та розвитку державної служби в умовах соціальних змін. За природою взаємодія соціальних змін передбачає свідому координацію власних цілей та дій суб'єктів, формування спільних цілей і тому завжди відрізняється за характером, формами та напрямками. Методологічно ця проблема може бути розв'язана лише на принципах інституціоналізму в рамках свідомо створеної і реально функціонуючої, динамічної системи державної служби як однієї зі сфер суспільства. Наша гіпотеза полягає в тому, що існує певний алгоритм інституціоналізації державної служби: поява соціальної потреби в регулюванні процесів становлення соціального поряд-

ку; формування інституційної структури як результату взаємодії цілеспрямованих управлінських рішень і спонтанних соціальних процесів; легітимізація інституційних відносин і взаємодій; виникнення системи стандартизованих очікувань і імперативів щодо необхідної службової поведінки; формування управлінських структур, що здійснюють соціальний контроль за дотриманням інституційних форм професійної діяльності. Розкритий домінуючий вплив чинника детермінації еволюційних процесів з майбутнього на основі високих соціальних очікувань, що обумовлює необхідність випереджаючої адаптації інституту до соціальних змін, що включає "випереджаюче мислення", соціальне проектування і програмування, сценарний підхід, що випереджає професійне навчання державних цивільних службовців, інноваційне державне управління, у тому числі на підставах соціологічної уяви.

Третя група завдань передбачає з'ясування специфіки зв'язків структури системи державної служби та визначення чинників та пріоритетів професійного розвитку державних службовців як провідного компонента структурних перетворень. Професійний розвиток розглядається автором як необхідна умова випереджаючої професійної підготовки, як навчання "за об'язком майбутнього"; важливо враховувати освітні тенденції, орієнтуватися на соціальні цінності та пріоритети, освоювати технології проблемного, розвиваючого і евристичного навчання. Актуалізація фундаментальних змін не тільки в організаційно-управлінській регламентації освітніх процесів, але і в інноваційному змісті навчання кадрів державного управління з орієнтацією на формування інноваційного професійного середовища, фундаменталізацію та гуманізацію навчання, програмування і планування професійного розвитку, придбання знань по модернізації державного управління. Потрібно обґрунтувати значущість розробки освітніх програм, що узагальнюють практику ефективного державного управління, розвивають здібності державних службовців до креативного мислення на підставі соціологічного уявлення, що дають конкретні технології управлінської діяльності та сприяють навчанню навичкам реалізації інноваційних управлінських технологій.

Четверта група завдань полягає у розкритті сутності, ролі та природи інноваційного мислення, основою якого є соціологічне уявлення. Будь-який сучасний фахівець, якою б сферою діяльності він не займався, щоб бути успішним, повинен знати, як розвивалася творча думка, а разом з нею одна соціальна теорія змінювала іншу, створюючи більш поглиблене уявлення про світ, в якому ми живемо. Знання про історію інноваційного мислення дозволить краще орієнтуватися в тому, що можуть нам дати як "застарілі", так і сучасні соціальні теорії, розуміти їх зв'язок з соціальною та культурною динамікою суспільства. Вона ж дуже швидко набирає темпи свого розвитку, вимагаючи того, щоб наше мислення встигало за змінами, адекватно осмислювало процеси сучасності. Одній критиці тут явно недостатньо — потрібна ще альтернативна модель мислення і, відповідно, нова оригінальна методологія.

Так, якщо основоположники соціології бачили свою місію в тому, щоб на основі принципів детерміні-

зму, причинності, емпіризму обґрунтувати "об'єктивні закони" суспільного розвитку, то сучасні соціологи увагу приділяють не тільки власне інноваціям, але і саморозвитку соціуму, діяльності самоорганізації людини, намагаючись виявити ефекти емерджентності, потенційні можливості латентних, ненавмисних наслідків, які можуть виявитися в майбутньому. Вагоме значення мають спроби обґрунтувати різного роду мислення рефлексії — мислення в термінах ризиків, хаосу, нелінійності, аутопоезіса з наміром створення досконалих методологій, що дозволяють зрозуміти як природу парадоксів, так і обґрунтувати шляхи впорядкування невизначеності.

Квінтесенцією концепції соціологічної уяви є інноваційне мислення, що засноване на неординарній здатності дивуватися буденному, знаходити парадокси в повсякденності, виявляти внутрішні, латентні культурні чинники, які керують нашою поведінкою, зрозуміти природу соціального щастя і тривоги. Соціологічна уява дозволяє побачити раніше ніким не бачене — реалії соціуму, що зароджуються, як результат інноваційної діяльності людини з урахуванням як її запланованих результатів, так і навмисних наслідків. Соціологічна уява — це прояв міждисциплінарності, можливості теоретичної інтеграції, здійснення теоретичного синтезу інструментарію, який, здавалося б, не стикується один з одним, що стало вельми актуальним в сучасних дослідженнях. Але, мабуть, найголовніше в соціологічному уявленні є соціально-гуманістична складова, що стосується проблем соціального щастя, доброти, любові, соціальних тривог, всього власне живого людського досвіду. Адже людям важлива не просто раціоналізація життя, навіть заснована на даних науки, а то, як ця раціоналізація поєднується з цивілізованим людським буттям — зі свободою, розумом, гуманізмом.

Вельми важливо, щоб інноваційне мислення матеріалізувалося в принципово новому теоретико-методологічному інструментарії, який стає надбанням наукового співтовариства. Тоді воно інституціоналізується в творчій діяльності послідовників, що усвідомлюють переваги нових методологій, нової термінології і нових сенсів "старих" категорій і понять. При цьому форми інструментарію можуть бути різними: це може бути як закінчений, концептуально оформлений апарат, так і конкретні соціологічні метафори. Часом окремо узятя метафора дозволяє виразити глибинну, латентну суть соціуму або дати інше бачення його граней і перспектив розвитку.

По суті, кожен новий теоретико-методологічний інструментарій знаменує собою або перехід до нового покоління соціологічної теорії зі створенням нової парадигми, або, принаймні, створення оригінального методологічного підходу, на базі якого формувалася наукова школа. Її роль в інституціоналізації конкретного соціологічного теоретизування, мислення і уяви дуже велика. Наукова школа, як вважає відомий американський соціолог Е.А. Тірікьян, це — значна група учених, об'єднаних загальною ідентифікацією з конкретною теоретичною орієнтацією, більшість з яких мають мало або навіть не мають особистих контактів. Дозволимо одне уточнююче доповнення. На

наш погляд, у науковій школі є ще одна вельми важлива характеристика — це учені, що знаходяться в динамічному науковому просторі [18]. Вони в принципі однаково теоретизують і мислять, але в діалектичному, критичному сенсі по відношенню до представників інших шкіл, що, зокрема, припускає, з одного боку, їх наукову самодостатність і самоорганізацію, а з іншого — створює потенційну можливість методологічного інтегралізму, запозичення валідного інструментарію з іншого наукового простору. Це стимулює і розвиток соціологічної уяви, і розширення меж поля наукової школи.

Зміст соціологічної уяви постійно змінюється, переходячи від одного типу до іншого, від покоління до покоління, кожний з яких характеризується своєрідним науковим дискурсом. На наше переконання, розвиток соціологічного теоретизування, мислення і уяви знаходиться в діалектичній єдності. При цьому ми виходимо з того, що кожному поколінню учених властиві своя культура мислення і теоретизування і, відповідно, свій тип соціологічної уяви.

Французький теоретик та соціолог М. Фуко для інтерпретації системи мислення, що є характерною для конкретного історичного періоду розвитку науки та наукового теоретизування, ввів поняття "епістемі" [12]. Воно стосується правил побудови окремих теорій й цілих галузей знання — філософії, соціології, економіки, лінгвістики й науки державного управління також. Специфічна епістема властива соціологічній науці в її конкретній фазі історичного розвитку, тобто має місце взаємовплив соціологічного теоретизування і соціологічного мислення. З одного боку, кожне нове покоління теорій виникає лише тоді, коли соціум, включаючи наукове мислення, проходить певний поріг динамічної складності. З іншого боку, цей процес формування нового теоретизування вимагав адекватної культури соціологічного мислення, по суті переходу до якісно нового типу мислення і, відповідно, нового типу соціологічної уяви.

По суті, динаміка соціологічної уяви — це усесвітня історія інноваційного мислення, втілена в створенні якісно різноманітного теоретико-методологічного інструментарію дослідження соціуму. Панування конкретного наукового дискурсу, поза сумнівом, впливає на характер теоретизування і мислення учених та практиків. Представники кожного нового покоління соціологічної теорії висували нові концептуальні трактування соціологічної уяви, що, прямо скажемо, у душі самого Ч.Р. Міллса. Головна причина тому — радикальна зміна самого соціуму, в якому з'являються принципово нові якості. Нині це, зокрема, виражається в парадоксальних синтезах і розривах соціуму, його фрагментації, дисперсії, плюралізації типів раціональності та ірраціональності, процесах десоціалізації і разом з тим розвитку нових мережевих відносин.

Природно, ці процеси не могли не позначитися на характері динаміки соціологічного знання. Ми стверджуємо, що завдяки мережевим зв'язкам учених-соціологів характерні бифуркації в соціологічній теорії виникали практично в один і той же історичний період. Вони призвели до появи різних форм теоретизування

в різних країнах. Але ці форми теоретизування можна об'єднати в одну загальну метапарадигму з адекватним типом соціологічного інструментарію, мислення і уяви.

Крім того, стала повновладною віртуальна реальність. Як це ні парадоксально прозвучить, але, на наш погляд, віртуальна реальність з брендами і симулякрами прийшла і в сучасну соціологічну уяву. Роль символічного капіталу і брендінга у виробництві наукового знання нині надзвичайно зросла. Багато сучасних учених турбує не тільки наукова істина, але і її презентація за допомогою кодів сигніфікації (на це також спрямоване їх інноваційне мислення), які додають до їх робіт специфічний символічний капітал. Інноваційними технологіями, що дозволяють виробляти коди сигніфікації, виступають перформанс, спектаклізація, іграїзація, "культуральні структури" [17].

Всі ці тенденції Ч.Р. Міллс практично не міг спостерігати, але їх враховують його послідовники, включаючи тих, хто робить спроби створення нових типів соціологічної уяви. Так, П. Штомпкой була розроблена зовсім інша концепція соціологічної уяви. Ця концепція, адекватна соціокультурній динаміці, що ускладнюється, робить акцент на сприйнятті суспільного життя в її зміні, що прискорюється і ускладнюється [15; 16]. Ним же з позицій нової соціологічної уяви було виконано спеціальне дослідження сучасних соціальних змін, включаючи аналіз культурних травм [13].

ВИСНОВКИ

У статті автор виходить із того, що розвиток будь-якої теорії спирається на критичне переосмислення існуючих теорій, розгляд їх окремих положень з урахуванням нових методологічних підходів. На наш погляд, на базі теорії соціологічної уяви в рамках соціології управління як напряму науки державного управління можна розкрити потенціал і роль зазначених категорій теорії, реально включити їх у науковий аналіз.

Тому доведення результатів наукового аналізу до результатів, які відповідають зазначеним вимогам, є підтвердженням наповненості змістом методології науки. Сьогодні потрібен новий тип соціологічної уяви — інноваційне мислення і інноваційний методологічний інтегралізм, що враховує складні виклики сучасності. І нині формується якась інша теорія соціологічної уяви, яка була б адекватна нелінійній соціокультурній динаміці, парадоксальній культурі радикального/рефлексійного модерну та постмодерну, що створюється під впливом взаємодії глобального та локального факторів, процесів самоорганізації соціуму. Затребуваність нової теорії соціологічної уяви усвідомлюється світовою соціологічною спільнотою.

Надзвичайна актуальність таких знань потребує використання основних положень теорії соціологічної уяви як відправних моментів (реперних точок) щодо проведення наукового дослідження інституту державної служби, його структурних компонентів та імперативів. Не менш важливу роль відіграє практична функція теорії соціологічної уяви з обґрунтованістю висновків науки до такого рівня, який дає можливість використовувати їх у практиці управлінської діяльності.

Література:

1. Бергер П.Л. Приглашение в социологию: гуманистическая перспектива / П.Л. Бергер / Пер. с англ. под ред. Г.С. Батыгина. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 168 с.
2. Бодрийяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрийяр. — М.: Изд-во У-Фактория, 2006. — 200 с.
3. Бороноев А.О. Социологическое мышление: пути и трудности формирования / А.О. Бороноев // Социологические исследования. — 1999. — № 1. — С. 6—13.
4. Здравомыслов А. Г. К вопросу о культуре социологического мышления / А.Г. Здравомыслов // Социологические исследования. — 2008. — № 5. — С. 4—16.
5. История теоретической социологии: в 4 т. / редактор и составитель: Ю.Н. Давыдов. — М.: Изд-во Канон, 1997. — 2230 с.
6. Кирдина С.Г. X и Y -экономики: Институциональный анализ / С.Г. Кирдина. — М.: Наука, 2004. — 256 с.
7. Князева Е.Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. — СПб.: Алетей, 2002. — 414 с.
8. Кравченко С.А. Динамика социологического воображения: всемирная культура инновационного мышления / С.А. Кравченко. — М.: "Анkil", 2010. — 392 с.
9. Миллс Ч.Р. Социологическое воображение / Ч.Р. Миллс / пер. с англ. О.А. Оберемко; под общ. ред. и предисл. Г.С. Батыгина. — М.: Изд. дом NOTA BENE, 2001. — 264 с.
10. Моисеев Н.Н. Расставание с простотой / Н.Н. Моисеев. — М.: Изд-во Агроф, 1998. — 480 с.
11. Покровский Н. Е. Социология, социологическая культура и их место в современном российском обществе / Н.Е. Покровский // Общественные науки и современность. — 2002. — № 2. — С. 42—57.
12. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. — СПб.: ИЦ "Гуманитарная Академия", 2010. — 320 с.
13. Штомпка П. Культурная травма в посткоммунистическом обществе / П. Штомпка // Социологические исследования. — 2001. — № 2. — С. 6—17.
14. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. — М.: Аспект-Пресс, 1996.
15. Штомпка П. Теоретическая социология и социологическое воображение / П. Штомпка // Социологический журнал. — 2001. — № 1. — С. 148—149.
16. Штомпка П. Формирование социологического воображения. Значение теории // Социологические исследования. — 2005. — № 10. — С. 64—72.
17. Alexander Jeffrey A. The Meaning of Social Life. A Cultural Sociology. — Oxford University Press, 2003. — P. 5—26.
18. Tiryakian E. A. The Significance of Schools in the Development of Sociology // Cotemporary Issues in Theory and Research. — Snizek, W., Fuhrman E., Miller, M.K. (eds). — Westport, CT: Greenwood Press, 1979.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2013 р.